

Aykırı Kültür ¹

Sedat KARAL ²

Başvuru Tarihi: 04.01.2023

Kabul Tarihi: 01.03.2023

Makale Türü: Kitap İncelemesi

Aykırı Kültür (Kitap İncelemesi)

Birmingham Üniversitesi bünyesinde 1964 yılında kurulan, ağırlıklı olarak kültürel çalışmalara odaklanan ve bunu yaparken de anti-elitist bir tavır takınan Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi'nin ya da diğer adıyla Birmingham Okulu'nun mezunlarından biri olan Paul E. Willis'in "Aykırı Kültür" (2022) adlı kitabı, Gökben Demirbaş tarafından Türkçeye kazandırılarak Ayrıntı Yayınları'nca yayımlandı. 1960'lı yılların sonu ve 1970'li yılların başlarında İngiltere'de yapılmış iki farklı etnografik çalışmanın bir araya getirilmesinden oluşan kitap, "motorcular"ın ve "hippiler"in dünyasına odaklanmaktadır. Bu nedenle kitap, farklı kültürel dünyalardan elde edilen verileri yorumlayarak analiz eden iki ana bölümden ve ayrıca çeşitli gruplar hakkında etnografik araştırma yapmak isteyenler için bir nevi kılavuz denilebilecek teorik ek bölümden oluşmaktadır. Bu değerlendirme yazısında ilk olarak motorcuların sonrasında ise hippilerin, diğer bir deyişle iki farklı kültürel dünyanın yazar tarafından nasıl sorunsallaştırılıp ele alındığı kitapta sunulan çeşitli gözlemlerden hareketle incelenecek, daha sonra kitabın zayıf ve güçlü yanları üzerinde durulacaktır.

Atıf: Karal, S (2023). Aykırı Kültür [Gökben Demirbaş tarafından yayına hazırlanan Aykırı Kültür başlıklı kitabın değerlendirmesi]. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(1), 353-358.

¹ Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

² İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, sedkaral@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3583-2910

Motorcuların Dünyası

Seçkin kültür incelemelerinin aksine, sıradan olarak adlandırılan insanların yaşam biçimine ve kültürlerine odaklanmayı tercih eden Birmingham Okulu, bu anlamda, kültürün sıradan yanına vurgu yapar. Bir tür kültürel materyalizm olarak adlandırılan kültürelci yaklaşıma sahip olan okul, bir sosyal sınıfın bütün yaşam biçimlerini araştırmayı konu edinir (Rojek, 2006, s. 40). Bu geleneğin temsilcilerinden biri olan Paul E. Willis, yaşamları, görünüşleri, dili kullanma biçimleri, mekânları, dinledikleri müzikleri ve dünyayı anlamlandırma tarzlarıyla kendilerini egemen kültürden ayırıp farklı kılan motorcuların dünyasına, etnografik araştırma yönteminin de yardımıyla, yakından ve detaylı bir şekilde eğilmektedir. Willis (2022, s. 18) bu eğilmeyle, “kültür nesnelere seçen ve hangi anlama gelmelerini gerektiğini belirleyen burjuva kurumsal imtiyazlarının ilk yerinden oynatışlarını gösterme”yi amaçlamaktadır. Çünkü motorcular (ve başka kültürel gruplar) içinde doğdukları dönemin, yani önemli toplumsal değişim ve dönüşümlerin yaşandığı 1960’ların politik ve kültürel ortamında, farklı varoluş ve yaşam formlarıyla, tüm toplumsal gruplar için alternatif olabilecek bir dünya tasavvuru geliştirmişlerdir. Dolayısıyla motorcular, çeşitli aygıtlar aracılığıyla kitlelere tepeden kabul ettirmeye çalışılan ve pasifize edici olduğu söylenen yaygın kültürün aksine, çeşitli nesnelere, duyguların, imgelerin, yaşayışların ve sosyalleşme pratiklerin başka şekillerde anlamlandırılabilirliğini gösterip kültür denilen şeyin yaratımında etkin bir rol oynamışlardır. Ancak söz konusu kültür bir kere yaratılınca kendisiyle ilişkili olan üyelerine yeni bir kimlik ya da bir varoluş biçimi kazandırır. Bu kimlik ve varoluş biçimi içinde eylemde bulunan kültürün korunması ve sürdürülmesi için ayrıca gereklidir. Dolayısıyla Willis, bu araştırmasıyla, kültür ile birey ya da gruplar arasındaki diyalektik ilişkinin varlığını sorunsallaştırmıştır. Yazarın motorcular özelinde tartışmaya çalıştığı şey temelde budur.

Hâkim kültürün aksine, kendi kültürel kod ve anlamlandırmalarını yaratarak bu anlamlandırmalar ve kodların etrafında bir kimlik inşa eden motorcular, bu kimliği bir grup düşüncesine dönüştürmeye başlarlar. Kendisine has bazı özelliklerle tanımlanabilecek bu grup düşüncesi, üyelerine benzer şekilde giyinmeyi, aynı jargonu konuşmayı, aynı duygu ve düşünceleri paylaşmayı, aynı nesnelere kullanmayı ve aynı şekillerde davranmayı dayatır. Bu durum sadece grup içinde uzun süredir bulunan bir insan için değil, aynı zamanda gruba yeni dâhil olan ya da dâhil olmak isteyen kişi için de geçerlidir. Çünkü söz konusu gruba dahil olmak ve sonrasında da dışlanmamak, başka bir deyişle gruba tutunmak her şeyden önce, “oyunu kuralına göre oynayıp” grup dinamiklerini içselleştirmek ve bu içselleştirmeyi grubun diğer üyelerine de kabul ettirmekle mümkündür. Bu anlamda grubun kendisi kimi durumlarda birey üzerinde baskıcı bir unsur olarak belirmeye başlar.

Kişilere varoluş ve kimlik kazandırmakla yetinmeyen grup, bu varoluş ve kimliğin kendi çizdiği sınırlar içerisinde şekillenmesine müsaade eder. Bu noktada Willis, özellikle de motorcuların maskülen (erkeksi/eril) tarzları ve bu maskülen tarzın içselleştirilmesinin yarattığı güvenlik duygusu üzerinde durur. Motorcuların saldırgan denebilecek kadar güçlü maskülen görünüşleri, onlara “fazlasıyla fiziksel, hatta göz korkutucu, pratiğe dayalı dünyada, hızlıca ve özgüvenli harekete etme” (Willis, 2022, s. 51) kabiliyeti ve avantajı sağlar. Grup kültürü bedene ve kullanılan nesnelere, örneğin motosikletlere, botlara ve ceketlere yansır. Bu da karşılıklı etkileşime fiziksel, başka bir deyişle bedensel bir görünüm kazandırır. Willis (2022, s. 46) bunu “etkileşimin fizikselliği” olarak adlandırır. Dolayısıyla maskülen tarz, grup dinamiğinin önemli bir kültürel göstereni olarak karşımıza çıkmaktadır. Erkekliğe baskın şekilde göndermede bulunan ve gruba bir tür kimlik kazandıran bu gösteren, grup içi ya da grup dışındakilere karşı farklı bir tavır geliştirilmesini de neden olur.

Motorcuların feminen (kadını) görünen birey ve gruplara karşı geliştirdikleri tavırları oldukça sert ve dışlayıcıdır. Bu durumu yaptığı görüşme ve gözlemlerle detaylandıran Willis, motorcu oğlanlardan biri olmayan, ama yine de motorcu kulübünde takılan ve motosiklete olan ilgisi geleneksel düzeyde olan Percy örneğini verir. Kadınlara karşı “gerçek bir erkek-avcı-tipi yaklaşımından yoksun görünen” Percy, motorcular tarafından kendisi için üretilen ve zayıf, feminen ve homoseksüel olduğunu ima eden şakaların hedefi olur.

Hatta Percy'nin utangaçlığı dahi, "şüpheli erkekliğine" kanıt olarak gösterilmektedir (Willis, 2022, s. 50). Bu anlamda grup kendi iç mantığını kurmak ve korumak için çeşitli kontrol ve dışlama mekanizmaları geliştirmiştir. Bu mekanizmalar motorcuların kimliğini korumanın yanı sıra, onlara bir "ontolojik güvenlik" de sağlar. Çünkü motorcular, neredeyse her şeyleriyle aykırıdırlar. Bu aykırılık, kendisiyle birlikte dıştan gelebilecek olası reaksiyonlara karşı bir korunma stratejisi geliştirmeye de iter. Bu da yukarıda da yazıldığı gibi maskülen görünümle sağlanır. Diğer yandan motorcular, çeşitli dış grupların tavır ve tutumlarını küçümseyip bir tür "kültürel üstünlük" duygusu da geliştirirler. Willis'in (2022, s. 76) ifadesiyle, toplum tarafından reddedilen bir grup olarak motorcuların kendileri gibi reddedilen diğer gruplar karşısında geliştirdikleri bu ayırım, onlara otantik oldukları hissini verir.

Motorcu oğlanlar özelinde verilebilecek bir başka önemli örnek "yabancı düşmanlığı"dır. Maskülen tarzın motorcular için önemli bir korunma biçimi olduğu gerçeğinden yola çıkan Willis, motorcuların siyahilere karşı olan dışlayıcı nefretini erkeklikle ilişkilendirerek gözler önüne serer. Bu nefretin yüzeyde görülen kısmı her ne kadar ırksal bir tona sahip olsa da söz konusu olan şey "otantik"liğin yitirilme olasılığına karşı duyulan paniktir. Willis (2022, s. 61), "[e]ğer başka türlü dünyalar varsa, o zaman onlarınki *otantik* olan olmayabilir" diye yazar. Motorcuların siyahiler özelinde geliştirdikleri dışlayıcı tavrın maskülen tonu, otantik olma durumunun yitirilme olasılığına karşı duyulan kaygıyla ilişkili olduğu kadar, maskülen tarzda ifade edilen güvenlik çeperinin doğrudan ya da dolaylı şekilde gelebilecek dışsal bir etkiyle sarsılması korkusunun da dışavurumudur. Willis bu durumu, "çünkü güvenlik maskülen tarzda ifade ediliyor ve korunuyordu. Eğer başka türlü yaşam biçimleri vardıysa, başka türlü erkeklikler de vardı. Daha iyi olabilirlerdi" (Willis, 2022, s. 61) şeklinde ifade eder.

Yukarıda verilen örnek gözlemlerden de hareketle Willis, incelediği motorcu oğlanlar kültürünün "görünen" kısımlarıyla yetinmeyip, onun ardındaki "görünmeyeni" görmeye, diğer bir deyişle şeylerin üzerine serili örtüyü kaldırmaya çalışır. Motorcuların dünyasına girerek grup dinamiklerinin nasıl işlediğini, bu dinamiklerin ne tür bir dayanışma yarattığını, kişilere ne tür bir kimlik kazandırdığını ve bu kimliğin grup düşüncesini koruma ve sürdürmede ne kadar önemli olduğunu ayrıntılı gözlem ve görüşmelerle aktarır. Geleneksel ve egemen kültüre karşılık yaratılan "karşı kültüre" içkin olan etkileşimlere, nesnelere, duygulara, düşüncelere, konuşma tarzlarına, beğenilere, özdeşlik kurma biçimlerine, tavır ve tutumlara, kısacası motorcuların gündelik hayatlarına ve yaşam biçimlerine odaklanarak, en genel anlamıyla, kültürün insan benliği üzerindeki etkisini ve bu etkinin söz konusu kültürel alanın korunması ve sürdürülmesi için ne kadar önemli olduğunu başarılı bir şekilde yorumlar. Bu anlamda etnografik yaklaşımın iyi bir şekilde uygulandığında ne tür özgün farklılıklar yaratabileceğini sosyal bilim alanında çalışma yapmak isteyen araştırmacıların dikkatine sunmuş olur. Bu durum özellikle de "marjinal" olarak adlandırılan ya da marjinalleştirilen kültürel grupları incelemek isteyen araştırmacılar için cesaretlendirici bir etki yaratabilir.

Hippilerin Dünyası

Kitabın incelenen ikinci grubunu oluşturan hippiler ise tarz, görünüş, bilinç ve gündelik hayatı deneyimleme biçimleri anlamında motorculardan daha farklı bir kültürel grubu temsil etmektedirler. Bu anlamda kitap okuyucularını birbirinden oldukça farklı iki kültürel dünyanın içine taşımakta, deyim yerindeyse bu dünyaların içinde gezintiye çıkarmaktadır. Bu incelemede Willis, hippie kültürü ile bu kültürün taşıyıcısı olan hippilerin kesişim noktalarını sorunsallaştırır. Hippiler her şeyden önce dünyaya, toplumsal yapı ve mekanizmalara, geleneksel değerlere ve içinde buldukları egemen kültüre karşı eleştirel bir bilince sahiptirler. Bu da onları dünyayı farklı şekillerde anlamlandırmaya, zamanı farklı şekillerde değerlendirmeye ve dolayısıyla hayatlarını farklı şekillerde yaşamaya yöneltir. Saçları, kıyafetleri, yaşadıkları yerleri, dinledikleri müzikleri, öznel deneyimleri ve en genel anlamıyla "kafaları" (Willis, 2022, s. 135-137) yapay olana karşı bir

tür başkaldırı niteliğindedir. Bütün bunlar hippilere kendilerini istedikleri şekilde ifade edebilecekleri bir kimlik ve varoluş kipi kazandırır. Bu kimlikte baskın olan durumlardan biri zamanın nasıl algılandığıyla ilişki olan bir tinselliktir ve bu tinsellik de hippilerin hayatı deneyimleme tarzlarında önemli bir etmendir.

Hippiler için hayat “şimdi” demektir. Willis’e (2022, s. 118) göre hippiler geçmiş ve gelecekte değil, “şimdi”nin içinde yaşarlar. Şimdiyi olumlayıp onu yoğun olarak deneyimlenmesi gereken tinsellik için önemli bir imkâna dönüştürürler. Bu noktada hippiler için geçmiş hayal kırıklıklarıyla, gelecek ise oluşturulan planları, dolayısıyla da ileriye dönük amaçları boşa çıkarabilecek belirsizliklerle doludur. Bu durumda şimdi, en önemli andır: “Çünkü geçmiş veya gelecek, [hippilere] ‘olayların ortasında’ olma hissini vermiyordu. [...] Geçmiş veya gelecekte soruları cevaplamak için zaman vardı ve bu cevaplar tinsel arzuların sonlanmasına neden olabilirdi” (Willis, 2022, s. 118). Dolayısıyla hippiler için zaman tek boyutludur ve olabildiğince tinsellikte doldurulması gerekir. Bu anlamda hippî kültürü, hippilerin zaman algısını ya da zamanla kurduğu ilişkiyi değiştirip dönüştürür.

Hippiler özelinde gözlemlenen ve yazarın araştırmacı yönünün ne kadar önemli olduğunu gösteren bir diğer durum ise uyuşturucuyla mücadele ekipleri ile hippiler arasında kurulan ilişkinin aktarılmasıdır. Hippî kültürüne içkin olan uyuşturucu madde kullanımı toplumdaki, hippilerin adlandırdığı şekilde ifade edilirse “sıradan” olanlardan sembolik olarak ayrışmayı temsil eder (Willis, 2022, s. 148). Dolayısıyla uyuşturucu kullanmak basit bir kendinden geçme ya da “kafayı bulma” deneyimi olarak değil, kültürel bir anlamlandırma olarak karşımıza çıkar. Bu yüzden Willis (2022, s. 177), hippilerin yoğun uyuşturucu kullanımlarının kültürel düzeyde anlaşılması gerektiğini belirtir. Willis, sadece hippilerle değil, uyuşturucuyla mücadele ekiplerinde görev alan polislerle de görüşür, gözlemlerde bulunarak, hippiler için bir tür varoluş olan bu kültürel anlamlandırmanın, uyuşturucuyla mücadele eden ekipler tarafından patolojik bir durum olarak değerlendirildiğini belirtir. Ancak Willis’in gözlemlerinde ilginç olan, ekiplerin minimum düzeyde de olsa hippî kültürünün bir parçası olmayı arzulama durumlarıdır. Bu anlamda yasal mevzuatın talep ettikleriyle ekiplerin kendi öznel talepleri çatışır gibi görünür. Oysa durum bununla sınırlı değildir. Ekiplerin hippî kültürünün bir parçası olmaya çalışmaları ve hatta hippilerle yer yer iyi anlaşmaları bir tür işlevselliğe göndermede bulunur. Bu işlevsellik hippileri kontrol ederek onları kendi sınırları içinde tutmak, daha fazla üye katılımını engellemek ve bütün bunları yaparken de içerden görünmek, hippileri tanımak ve dolayısıyla onları güvenli alanlarda tutma çabasıyla ilgilidir (Willis, 2022, s. 146-147). Bu noktada Willis, sadece incelediği grubun iç mantığını değil, bu grubun dışında olan ama bir şekilde grupla ilişkili olan yasal yapıların iç mantığını da gözleme fırsatı edinmiş olur. Bu da araştırmacı için önemli olan “şeyleri olduğu gibi kabul etmeyip, onun ötesine geçme” durumu için örnek bir yaklaşımdır.

Hippiler özelinde kayda değer durumlardan biri, onların dünyayla kurdukları ilişkidir. Hippiler doğallığı kimliklerinin bir parçası haline getirip onu bedensel görünüşleriyle dışa vururlar. Bu doğallık teması, kapitalizm ve onun ürettiği rasyonellik, disipline edicilik ve standardizasyona karşı bir tür isyandır. Hippilere göre Batı’nın aklı, tekniği ve standardizasyonu insani duyarlılığı boğmuştur. Hippilerin arayışı bu duyarlılık ve otantikliktir. Bu duyarlılık ve otantikliğin ve hatta mistizmin Doğu’da olduğuna inanırlar, çünkü onlara göre Doğu, Batı’nın materyalist ve rasyonalist geleneğinden, böyle olduğu için de öznelliği boğan toplumsallığından uzak olan ve gidilmesi gereken bir coğrafyadır. Bu anlamda içinde buldukları dönem ve mevcut toplumsal düzene karşı eleştirel bir bilinç geliştirip bunu yaşamlarıyla pratiğe dökerler. Bu eleştirel bilinç ve pratik yaşayış hippilerde kültürel üstünlük duygusunun gelişmesine de neden olur. Örneğin bir katılımcı, “[bizler] disipline ihtiyacı olan insanlar değiliz, hiçbir disiplin şekline ihtiyacımız yok, ama buna ihtiyacı olan insanlar var” (Willis, 2022, s. 122) diyerek bu kültürel üstünlük duygusunu açığa vurur.

Tartışma

Bilinmeyen, nüfuz edilmesi güç, kimi zaman korkulan ve bu nedenlerle farklı söylem, imge ve araçlarla marjinalleştirilen ve hatta sapkın olarak adlandırılan kültürel grupların dünyasını sosyolojinin ve etnografik yöntemin imkânlarından faydalanarak kamuoyuna tanıtmak, diğer bir deyişle bir grubun sosyal gerçekliğine dair bilimsel bir anlamlandırma çabasına girip, birtakım açıklamalar getirmek sosyal bilimlerin araştırma konularının çeşitlendirilip zenginleştirilmesi bakımından önemli bir adımdır. Bu adımı önemli kılan bir diğer etken, araştırılan gruplarla temas halinde olmak, o grupların yaşayışlarına, ilişki tarzlarına bizzat “içerden” tanıklık etmek, dolayısıyla elleri kirletmektir. Bu noktada bizzat sahadan elde edilen verilerden hareketle toplumsal gerçekliğe dair açıklamalar getirme çabasında olan Paul E. Willis, araştırmalarıyla sadece sosyologlar için değil, nitel araştırma yöntemleri kullanarak saha çalışması yapmak isteyen farklı disiplinlerdeki araştırmacılar için de değerli bir imkân sunmaktadır.

Kitap yazarın işçi sınıfının kültürüne odaklandığı “İşçiliği Öğrenmek: Sınıf, İşçilik ve Eğitim: İşçi Çocukları Nasıl İşçi Oluyor?” (2016) adlı kitabının aksine sınıfsal temalara yer vermez. Motorcular ve hippilerin toplumsal konumları normal ve yaygın olandan sapmalarıyla, diğer bir deyişle alt kültür olmalarıyla tanımlanır. Kitaba konu edilen kültürlerin içsel görünümüne dair çok yoğun ve zengin gözlemler vardır, ama bu kültürel grupların dışarıyla olan ilişkisine dair görece daha az gözlemler mevcuttur. Dolayısıyla araştırmada gözlemlenen ve görüşmeler yapılan özneleri bu kültürlerle bütünleştirmeye, bu kültürlerin içinde bir kimlik ve varoluş kazandırmaya iten sebeplere kısmen ve dönem bağlamında değinilir. Bu nedenle motorcular ve hippiler kültürün içine doğmuş gibi görünürler. Ayrıca her iki kültür de baskın olarak erkek merkezli görünür. Willis bu kültürlerin içinde var olmaya çalışan kadınların seslerine, onların grubu ve kültürü nasıl deneyimlediklerine yer vermez. Hem motorcular hem de hippilerin dünyasında konuşanlar, tartışılanlar ve tartışanlar erkeklerdir. Kadınların tartışılma biçimi yine erkekler üzerinden yürütülür. Dolayısıyla okur, bu kültürel grupların içindeki kadınların deneyimleri hakkında pek bir şey bulamaz.

Nitel araştırma desenleri içinde uygulanması belki de en zor olanı ve hatta araştırmacı için hayati tehlike barındıran bir yaklaşım olan etnografik deseninin profesyonel bir şekilde icra edilmesi, Willis’in çalışmalarını oldukça değerli kılmaktadır. Dolayısıyla kitap, sadece bir döneme ve bu dönemin karşı kültürlerine içerden tanıklık etmesi, bu kültürlerin tezahürlerini bilimsel anlamda ete kemiğe büründürmesi anlamında değil, farklı grupların nasıl inceleneceğini örnekleme bakımından da önemlidir. Teorik Ek Bölüm’de yazar (2022, s. 217), “kendi toplumsal araştırması ile ilgili, endişeleri olanlara yardım edebilecek bazı teknik terim ve ayrımları” açıklayarak, etnografi yapmak isteyenler araştırmacılar için bir tür kılavuz sunar. Diğer yandan Willis, araştırmalarını veriye boğup kendi sesinin silinip yok olmasına izin vermez. Aktif ve etkili bir yorumlamayla çalışmasını zenginleştirir. Bu anlamda hem gözlemlerinden hem de görüşmelerden elde ettiği verilerle kurduğu ilişki diyolojik bir ilişkidir. Gözlem ve görüşmelerden elde ettiği çarpıcı verileri yaptığı analizlerle açımlayarak, araştırmalarını betimsel olanın ötesine taşır. Bu da onun çalışmalarını, hakkında konuştuğu farklı kültürel grupların sosyolojisini yapması bakımından, daha güçlü ve ilginç kılar. Willis, bu çalışmasıyla hem kültürel çalışmalar hem de sosyoloji literatüründeki önemli bir boşluğu doldurarak, “kültürel gruplar”, “gündelik hayat”, “sapkınlık”, “beden” ve “toplum cinsiyet” gibi önemli alt alanlarla ilişki bir şekilde okunabilecek özgün bir katkı sunmaktadır. Bu anlamda Türkiye gibi farklı kültürel grupların çok olduğu, ama bu kültürel grupların gündelik hayatlarına ve ilişki biçimlerine dair çalışmaların sınırlı, etnografik saha araştırmalarının ise neredeyse olmadığı bir ülke için Willis’in araştırması bugün dahi güncelliğini korumaktadır.

Kaynakça

- Rojek, C. (2006). Birmingham centre for contemporary cultural studies. In Bryan S. Turner (Eds.), *The cambridge dictionary of sociology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Willis, P. E. (2022). *Aykırı kültür*. (G. Demirbaş, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Willis, P. E. (2016). *İşçiliği öğrenmek: sınıf, işçilik ve eğitim: işçi çocukları nasıl işçi oluyor?* (F. D. Elhüseyni, Çev.). Ankara: Heretik Yayınları.

Araştırmacı Katkısı: Sedat KARAL (%100).